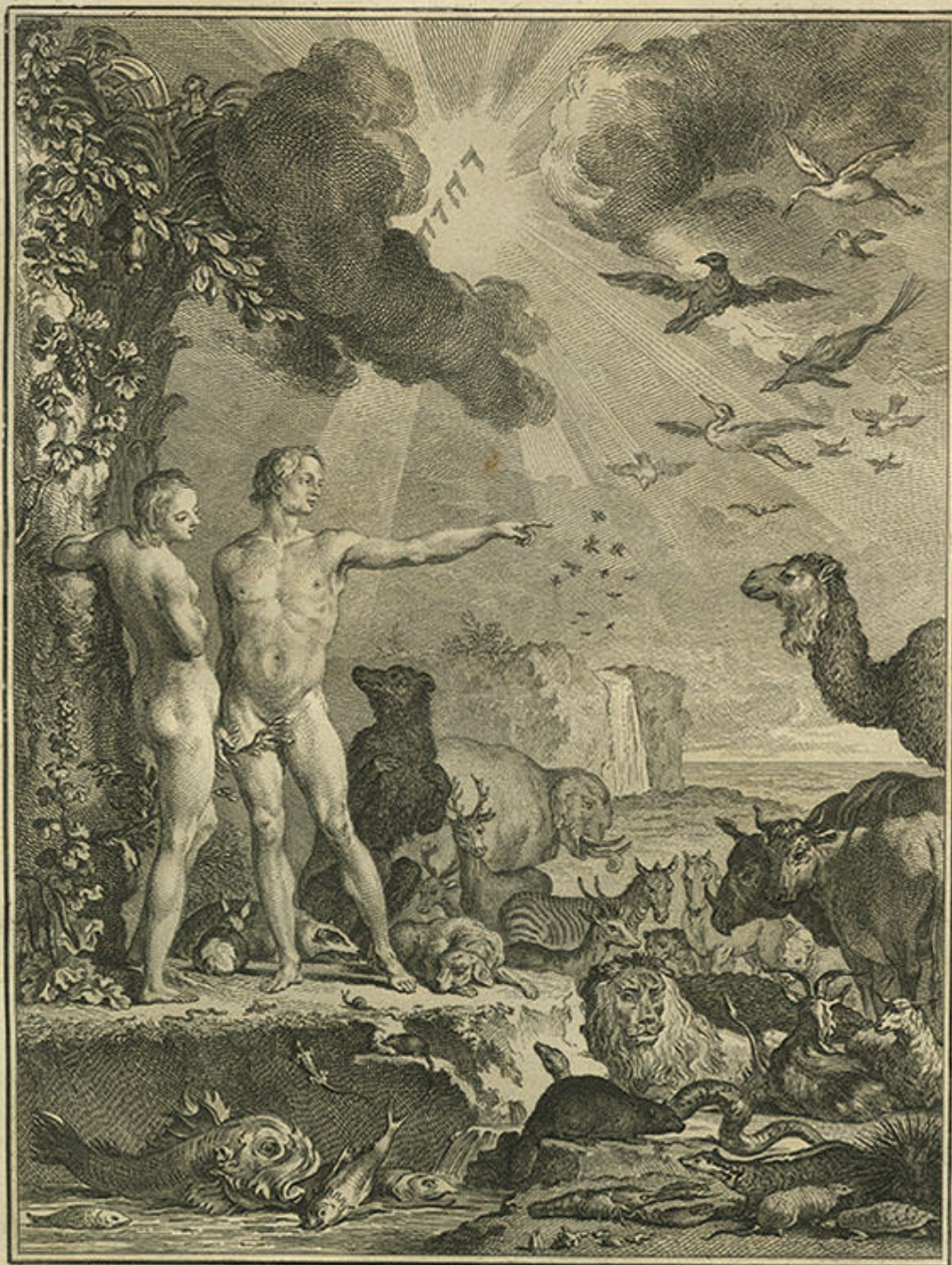

NATUREN OG DET NATURLIGE
PÅ 1700-TALLET

De Sore delin.

B.L. Ponceau Sculp.

Adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea.

Genese Chap. II.

Naturen og det naturlige på 1700-tallet

Call for Papers og sammendrag av samtlige foredrag

I denne utgaven av Septentrio Conference Series dokumenteres Norsk selskap for 1700-tallsstudiers konferanse «Naturen og det naturlige på 1700-tallet», som ble avholdt digitalt 3.–5. februar 2021. Call for Papers slik det ble publisert på www.1700-tallet.no i 2020, etterfulgt av sammendrag av samtlige foredrag, er inkludert i PDF-format. I tillegg ble det gjort opptak av hovedforedragsholdernes foredrag ved hjelp av Zoom. Disse er inkludert i videoformat. Øvrige deler av konferansen ble ikke tatt opp.

Call for Papers er forfattet av selskapets styre i fellesskap: Per Pippin Aspaas (UiT), Randi Lise Davenport (UiT), Andreas Klein (UiT), Fredrik Nilsen (UiT), Beatrix Himmelmann (UiT), Siv Rasmussen (UiT) og Håkon Andreas Evju (UiO). Styret har også forfattet omtalen av hovedforedragsholderne. De øvrige sammendragene er skrevet av den enkelte foredragsholder, med kun minimal tekstredigering fra styrets side.

Forsidebilde: Fra Jacques Christophe Valmont-Bomare, *Dictionnaire Raisonné Universel D'Histoire Naturelle ...* Quatrième édition, Tome Premier, Lyon 1791

Septentrio Conference Series, nummer 1, 2021

DOI: <https://doi.org/10.7557/scs.2021.1>

UiT Norges arktiske universitet – 2021

Septentrio Academic Publishing

<https://septentrio.uit.no/>

Denne utgaven er lisensiert under Creative Commons Navngivelse 4.0 Internasjonal lisens: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Call for Papers: Naturen og det naturlige på 1700-tallet

Norsk selskap for 1700-tallsstudiers konferanse, Tromsø 4. – 6. februar 2021¹

Gjennom opplysningstenkningen er 1700-tallet uløselig forbundet med nye perspektiver på naturen. En større tro på at mennesket kan forstå og utnytte den til sin egen fordel vokser frem, dels inspirert av nye teologiske strømninger slik som pietismen, men også basert på impulser som utfordret forestillinger om naturen som «Guds skaperverk» med en rettferdig styrelse i form av Forsynet. Jordskjelvet i Lisboa i 1755 rystet tenkere over hele Europa, inkludert tidligere biskop i Bergen, Erik Pontoppidan. Vulkanutbruddene i Laki-systemet på Island i 1783–1784 endret klimaet de etterfølgende år og førte til hungersnød i flere europeiske land, med store konsekvenser for både økonomien og det intellektuelle livet.

En optimistisk fremskrittstankegang kolliderte den gang som nå med krefter som ropte varsku. Kolonialismens ekspansjonsregime møtte motstand fra en antropologisk tenkning der alle mennesker, også andre «raser» enn den hvite europeeren, tilskrives egenverdi i henhold til folkerett og naturrett. Sterke stemmer tok til orde for oppheving av slaveriet, og det ble skrevet bøker som opphøyde samer og andre urfolk til et nivå langt over det dekadente bylivet.

«Ressursforvaltning» er ikke et begrep som umiddelbart assosieres med 1700-tallet. Men parallelt med utforskningen av naturen med berømte eksponenter som Carl von Linné og Comte de Buffon, skjer det også en økende *regulering* av naturen. En rekke europeiske land innførte egne forordninger for skogsdrift, jordbruk og havbruk på 1700-tallet. I Danmark-Norge får vi tilsvarende forordninger og reguleringer, for eksempel den Kongelige resolusjon av 27. mai 1775, den såkalte «Jordutvisningsresolusjonen» som fikk betydning for ressursforvaltningen i Finnmark.

Tenkningen om natur, ressurser, forvaltning og økonomi foregikk imidlertid ikke bare i juridiske traktater eller i naturhistorikernes avhandlinger, slik den engelske *georgica*-tradisjonens behandling av «upoetiske» tema som ull-industri, honning- og ølproduksjon eksemplifiserer. Menneskets natur var den gang som nå et filosofisk stridstema, og i litteratur og kunst ble mennesket både fremstilt som en hersker og en undersått av naturen.

---

¹ Call for Papers slik det ble publisert på www.1700-tallet.no 9. september 2020. Tidsrommet for konferansen ble senere endret til 3.–5. februar 2021, og konferansen ble i sin helhet gjennomført digitalt.

Call for Papers

Til å belyse konferansens overordnede tematikk har vi invitert to hovedforedragsholdere med ekspertise på ulike aspekter av forholdet mellom mennesker og natur i det lange 1700-tallet, *Linda Andersson Burnett* fra Uppsala Universitet og *Dominik Collet* fra Universitetet i Oslo.

[Linda Andersson Burnett](#) leder et større forskningsprosjekt som tar for seg Carl von Linnés nettverk av korrespondenter og innsamlere som et eksempel på *citizen science*, eller «folkeforskning». Linné reiste selv omkring i riket og samlet observasjoner og artseksemplarer, mest berømt er hans Lappländska resa i 1732. Men som professor og anerkjent botaniker ble han mer og mer avhengig av bidrag fra samlere. Dels var det studenter, «linnélärjungar», som reiste rundt i hele verden. Dels var det lekfolk, lokale kontaktpersoner rundt omkring i det svenske riket. Hvem var disse lekfolkene, og hva var det slags natursyn som lå til grunn for deres samleraktivitet? Og ikke minst: Hvordan forholdt de seg til naturfolket lengst nord i det svenske riket, samene? Dette er spørsmål som Andersson Burnett vil belyse i sitt foredrag, «*Linnaean natural history: An eighteenth-century ecology of knowledge*».

[Dominik Collet](#) er en klima- og miljøhistoriker som har forsket på en rekke aspekter ved 1700-tallets samfunn og på samspillet mellom naturressurser, værforhold, avlinger, folkehelse og befolkningsutvikling. Professor Collet er et sentralt medlem av *Oslo School of Environmental Histories* ved UiO. I sin seneste bok, om en lite påaktet sultkatastrofe som rammet store deler av Europa på begynnelsen av 1770-tallet, analyserer han effekten tre påfølgende år med svikt i avlinger fikk på sosiale forhold i en rekke regioner, inkludert Skandinavia. Collet beveger seg i sin forskning fra meteorologiske data, dendrokronologi og befolkningsstatistikk via kulturelle uttrykk i kunst- og kulturfeltet, og over til filosofisk tenkning og politikkutvikling. Collets foredrag har tittelen «*The socionatural 18th century: Connecting climate and culture*».

Vi inviterer til konferansebidrag der naturen og det naturlige i det lange 1700-tallet belyses fra et vidt spekter av perspektiver – juridiske, politiske, økonomiske, moralske, filosofiske, teologiske, litterære og kunstneriske. Tittel og sammendrag på maks. 200 ord sendes inn til 1700-tallet@uit.no innen 31. oktober. Du vil få tilbakemelding på om ditt forslag er akseptert innen 20. november. Konferansens språk vil foruten keynote-foredragene primært bli norsk, men også foredrag på andre skandinaviske språk eller engelsk er velkomne.

Norsk selskap for 1700-tallsstudier

Konferanseprogram: Naturen og det naturlige på 1700-tallet, 3–5. februar 2021

Onsdag 03.02.2021

ONSDAG 12.00–13.30 Første sesjon Ordstyrer: Randi Lise Davenport

12.00–12.15 Velkommen og praktisk informasjon ved Per Pippin Aspaas

12.15–13.00 Keynote 1: Linda Andersson Burnett *Linnaean natural history: An eighteenth-century ecology of knowledge*¹

Linda Andersson Burnett leder et større forskningsprosjekt som tar for seg Carl von Linnés nettverk av korrespondenter og innsamlere som et eksempel på citizen science, eller «folkeforskning». Linné reiste selv omkring i riket og samlet observasjoner og artseksemplarer, mest berømt er hans Lappländska resa i 1732. Men som professor og anerkjent botaniker ble han mer og mer avhengig av bidrag fra samlere. Dels var det studenter, «linnélärjungar», som reiste rundt i hele verden. Dels var det lekfolk, lokale kontaktpersoner rundt omkring i det svenske riket. Hvem var disse lekfolkene, og hva var det slags natursyn som lå til grunn for deres samlaraktivitet? Og ikke minst: Hvordan forholdt de seg til naturfolket lengst nord i det svenske riket, samene? Dette er spørsmål som Andersson Burnett vil belyse i sitt foredrag, «Linnaean natural history: An eighteenth-century ecology of knowledge».

13.00–13.30 Spørsmålsrunde med en kort sesjon i mindre grupper (*breakout rooms*) først.

13.30–13.45 Pause

ONSDAG 13.45–16.00 Andre sesjon Ordstyrer: Per Pippin Aspaas

Naturens temporalisering på 1700-tallet

13.45–14.15 Brita Brenna *En sottenhundertalls antropocen historie?*

Historiker Dipesh Chakrabarty hevder at “[t]here is a widespread recognition now that we are passing through a unique phase of human history when, for the first time ever, we consciously connect events that happen on vast, geological scales ... with what we might do in the everyday lives of individuals, collectivities, institutions, and nations (such as burning fossil fuels).” (2018:6) Andre vil hevde at denne koplingen ikke er ny. Hos Buffon møter vi allerede de historiske, moralske, filosofiske og politiske spørsmål som dagens antropocendebatter løfter frem, hevder miljøhistorikeren Sverker Sörlin. (2017:78) I dette bidraget vil jeg introdusere en tekst som også løfter fram menneskenes og jordklodens gjensidige påvirkninger og felles historie, en lite påaktet tekst med tittelen *Dr Erich Pontoppidans Afhandling om*

---

¹ Linda Andersson Burnetts keynoteforedrag ble filmet. Opptak av foredraget: <https://doi.org/10.7557/5.5756>.

Verdens Nyhed eller Naturlig og Historisk Beviis paa at Verden ikke er af Evighed, Men maa For nogle tusende Aar siden, have taget sin Begyndelse, Tienlig til Bestyrkelser for De Christnes Troe om den Bibelske Histories Sandhed. Forelæst i det Kongel. Videnskabers Societæt (1755). Hans prosjekt var å skrive en felles historie om natur og mennesker, der det er den samme tida som virker, ubønhørlig, med dommedag som det felles endepunktet. I mitt paper vil jeg spørre om og eventuelt hvordan teksten temporaliserer natur, og i hvilken grad og på hvilken måte teksten kan forstås som historie.

Chakrabarty, Dipesh: Anthropocene Time. *History and Theory* 57,1 (March 2018)
Sörlin, Sverker: *Antropocene. En essä om människans tidsålder*. Stockholm 2017

14.15–14.45 Erik Ljungberg Jacob Nicolai Wilse (1736–1801) og Societas Meteorologica Palatina: Nettverket av europeiske værobservatører og temporaliseringen av været.

1700-tallet i Europa var vitne til både klokketidens utbredelse, og de første store forsøkene på å kartlegge værmønstre på tvers av kontinentet. Ved å studere Jacob Nicolai Wilses deltagelse i det meteorologiske selskapet i Mannheim mot slutten av århundret, er det mulig å vise hvordan innsamlingsmetoder basert på standardisering av måleinstrumenter og synkroniserte målinger, kombinert med nye visualiseringsregimer, bidro til å produsere været's tid som abstrakt og kvantitativ. Selskapets meteorologiske symbolsystem, oppfunnet av Wilse, tillot selskapet å innhente værobservasjoner fra 32 lokasjoner og samtidig rense disse observasjonene for alle spor av de partikulære sammenhengene de ble hentet fra. Denne renselsesprosessen var det som muliggjorde at det palatinske selskap i sitt tidsskrift klarte å fremstille den første transeuropeiske synoptiske fremstillingen av været, som tillot, kun i retrospekt, siden årets observasjoner ble gitt ut på slutten av året, et oversyn over hva været hadde vært i samme øyeblikk over hele Europa. Videre vil det argumenteres at å produsere været som en generell størrelse, snarere enn en samling av partikulære instanser, gjennom nevnte renselsesprosess bidro til at været ble omdefinert og underlagt et formålsrasjonelt organiseringsprinsipp og dermed også inkorporert i det moderne tidsregime.

14.45–15.00 Pause

15.00–15.30 Helge Jordheim Petrifikasjon som tidsform

Ofte omtales 1700-tallet som perioden da tiden blir absolutt, homogen og abstrakt. Newton får mye av æren for å ha rensket tiden for dogmatikk og lokale tilpasninger og omgjort den til en form som alt som finnes, kan passes inn i. Men kanskje er det mulig å stille spørsmål ved denne påstanden. Kanskje forblir tiden avhengig av «noe ytre», med Newtons ord, bare at dette ytre ikke lenger er bibelske genealogier, egyptiske kongelister, julianske perioder og påskesykler. En av tidens nye former er petrifikasjonen, forsteiningsprosessene, som blir oppdaget midt på 1600-tallet av Nicholas Steno og andre, men som først slår igjennom som tids- og historieteori på 1700-tallet. Et av de sentrale verkene i dette gjennombruddet er Johann Ernst Immanuel Walchs *Die Naturgeschichte der Versteinerungen. Zur Erläuterung der*

Knorrischen Sammlung von Merkwürdigkeiten der Natur, utgitt i fire deler mellom 1768 og 1773. Med utgangspunkt i Walchs verk og noen av de omkringliggende tekster det stod i dialog med, deriblant Johann Heinrich Gottlob von Justi, *Geschichte des Erd-Körpers* fra 1771, skal jeg diskutere petrifikasjon som en særegen tidsform, med sine egne varigheter, tempi og rytmer.

15.30–16.00 Sine Bjordal Oldsakenes natur

«[D]e saa kaldte Oldsager, pleje i topographiske og physiske Beskrivelser ikke gjerne udelades, siden de dog høre med til Naturen, tagen i en vidløftig Mening, og afmaler os de ældste Indbygges Tænkemaade og Sæder, som igjen meget hænge af Landenes naturlige Beskaffenhed.»

Dette skriver Hans Strøm i *Topographisk Journal* 1793, og på tross av natur- og oldsaksinteressen ender teksten med en prestehistorisk betraktning. Antikvarisk og historisk kunnskapsproduksjon på 1700-tallet er blitt flittig studert, både som distinkte kunnskapspraksiser og med utgangspunkt i deres tilsynelatende felles fortidige fokus. Samtidig blir 1700-tallsantikvarianismen også satt i sammenheng med samtidens naturhistorie – «two allied ‘sciences’ often practised within the context of a single knowledge project» (Heringman 2013:4). Her er det blant annet felles epistemologi og metodologi som binder kunnskapsfeltene sammen (Eriksen 2020:232–233). I dette paperet vil jeg utforske disse ulike kunnskapspraksisene med et annet omdreiningspunkt, nemlig nettopp «Naturen, taget i en vidløftig mening». Med et utvalg topografiske beskrivelser fra siste halvdel av 1700-tallet vil jeg vise hvordan naturen står i sentrum for disse mangefasetterte kunnskapsprosjektene, og jeg vil argumentere for at kunnskapsproduksjonen rundt «Landenes naturlige beskaffenhet» muliggjorde nye relasjoner ikke bare mellom kunnskapsfelter, men også mellom kunnskap og ulike former for tid.

Torsdag 04.02.2021

TORSDAG 09.00–12.00 Tredje sesjon Ordstyrer: Håkon Evju

09.00–09.30 Trine Antonsen & Fredrik Nilsen *Anne Conway og revitalisering av naturen*

I den grad moderne økologiske tenkere og bevegelser relaterer seg til posisjoner i filosofihistorien, er det gjerne Aristoteles eller Spinoza som fremheves. I presentasjonen vil vi, inspirert av Carolyn Merchant, ta til orde for at et trolig bedre alternativ er å finne i den kvinnelige britiske filosofen Anne Conway (1631–1679). I *The Death of Nature* fremhever Merchant særlig måten Conway kritiserer det dominerende mekanistiske natursynet i hennes verk *Principles of the most Ancient and Modern Philosophy* (heretter: *Principles*) ved å hevde at alt i naturen består av monader som er fylte av liv. Ytre bevirkende årsaksforklaringer av naturen, som var dominerende i det mekanistiske natursynet, gir dermed ikke en uttømmende forklaring på bevegelse og forandringer. På det «fysiske» planet kan vi riktignok begrense oss til bevirkende årsaker og en forståelse av *hvordan* bevegelse og forandring skjer, men dersom vi søker dypere etter et «metafysisk» svar på *hvorfor* disse endringene skjer, må vi søke

formålsforklaringer ut fra immanente prinsipper i den enkelte monade selv. Conway er riktignok en 1600-tallstenker, og verket hennes ble utgitt posthumt av vennen Francis Mercury van Helmont i 1690. Hun fikk dog stor påvirkningen på den viktige 1700-tallsfilosofen Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716). Van Helmont brakte nemlig med seg et eksemplar av *Principles* til Leibniz under et besøk i Hannover i 1696. Leibniz leste verket med stor entusiasme og skriver i et brev til Thomas Burnett at hans filosofiske teori i høy grad svarer til Conways. Dessuten refererer han eksplisitt til Conway i *New Essays On Human Understanding* og krediterer henne for at hun med sitt monadebegrep har tillagt alt i naturen liv og persepsjon, hvilket er et syn han selv forfekter i *Monadologien* fra 1714. I presentasjonen vil vi også trekke linjene frem til moderne økofeminisme.

09.30–10.00 Tor Ivar Hansen *Lakis dødbringende dunster – storfroståret 1784 og dets følger*

Nyheten om katastrofen på Island etter Laki-utbruddet i 1783 spredte seg raskt i Danmark og Norge. Gjennom kirken ble de dystre meldingene spredt rundt i de mest avsidesliggende bygder, sammen med en innstendig oppfordring om å komme islendingene til unnsetning med gaver så vel som forbønn. Året etter utbruddet, straks omtalt som storfroståret, skulle vise at også Norge kom til å bli hardt rammet av vulkanutbruddets langtidsvirkninger.

Jeg skal ta for meg noen av de sosiale og økonomiske følgene av den brå svikten i ressursgrunnlaget som Laki-utbruddet forårsaket. Krisen inntraff kort tid etter en annen krise, «de trende Saturni år» på 1770-tallet, og rammet derfor ekstra hardt. I forlengelsen av dette skal jeg forsøke å gi noen perspektiver på hvordan disse klimarelaterte krisene ga en viktig impuls til tidens økonomiske og politiske debatt i Danmark-Norge. Hvordan kunne samfunnet ruste seg til forsvar mot et sviktende ressursgrunnlag? Naturen virket direkte inn i samtidens politiske og økonomiske virkelighet.

10.00–10.15 Pause

10.15–10.45 Siv Gøril Brandtzæg *Skillingsstrykk om naturkatastrofer i det lange 1700-tallet*

Trykte viser om naturkatastrofer er en rik men uutforsket kilde som kan belyse noen av de mest dramatiske møtene mellom mennesket og naturkreftene på 1700-tallet. I skillingsvisene fra denne perioden møter vi først og fremst en folkelig-religiøs fatalisme i viser om store og små skipsforlis. Men visene handler også om andre typer naturkatastrofer, som ildebranner, jordras, jordskjelv og snøskred. Ikke minst så antyder skillingsstrykkene at den seiglivet fatalismen – mistroen mot menneskets evne til å gripe inn i sitt eget skjebneløp – eksisterte side om side med en sterk vilje til å forstå og beskrive naturkreftene mer vitenskapelig, så vel som et behov for å sørge over tap av liv og gods i en sjanger som allmenheten kjente til: Enkle, sangbare dikt skrevet på kjente melodier. Denne presentasjonen skal handle om menneskets møte med de fire antikke elementene vann, ild, luft og jord, slik de skildres i skillingsviser om naturkatastrofer innenfor det lange 1700-tallet (her: 1620–1820).

10.45–11.15 Gina Dahl *Pontoppidan og naturen*

Den 8. juni 1748 ankom Erik Pontoppidan (1698–1764) Bergen by. Han var da nyutnevnt biskop over Bergen stift. Selv om biskopen hadde kvittet seg med mange av bøkene sine før han reiste fra København, og også store deler av naturaliesamlingen sin, hadde han fortsatt med seg interessen for å dokumentere mennesker og naturen.

I de årene Pontoppidan satt som biskop over Bergen stift, førte han nøyaktige brevbøker – såkalte kopibøker – over all korrespondansen han hadde med sine underordnede i prestestanden. Gjennom en nærlesing av Pontoppidans brevbok for årene 1751–1753, får vi ny informasjon om Pontoppidans bruk av sitt geistlige nettverk når det gjaldt innsamlingen av naturalier og ymse naturfenomener. Også prosessen med å publisere informasjonen han mottok i *Norges Naturlige Historie* (1752–1753) dokumenteres i brevboken.

11.15–11.30 Pause

11.30–12.00 Jakob Maliks *Klimateori 1760: Naturlig eller menneskeskapt?*

Ett av de store spørsmålene i vår tid er i hvilken grad mennesket påvirker klodens klima. Problemstillingen er imidlertid ikke ny. I Danmark-Norge eksisterte rundt 1760 to teorier om hva som betinger temperaturen i Norge. Den ene tillegger menneskelig virksomhet stor betydning, den andre vektlegger tilsynelatende kun klimaets naturlige faktorer. Hva var teoriernes begrunnelse, og hvordan ble de mottatt i offentligheten?

12.00–13.00 Lunsjpause

TORSDAG 13.00–14.15 Fjerde sesjon Ordstyrer: Per Pippin Aspaas

13.00–13.45 Keynote 2: Dominik Collet

***The socionatural 18th century: Connecting climate and culture*²**

Dominik Collet er en klima- og miljøhistoriker som har forsket på en rekke aspekter ved 1700-tallets samfunn og på samspillet mellom naturressurser, værforhold, avlinger, folkehelse og befolkningsutvikling. Professor Collet er et sentralt medlem av Oslo School of Environmental Histories ved UiO. I sin seneste bok, om en lite påaktet sultkatastrofe som rammet store deler av Europa på begynnelsen av 1770-tallet, analyserer han effekten tre påfølgende år med svikt i avlinger fikk på sosiale forhold i en rekke regioner, inkludert Skandinavia. Collet beveger seg i sin forskning fra meteorologiske data, dendrokronologi og befolkningsstatistikk via kulturelle uttrykk i kunst- og kulturfeltet, og over til filosofisk tenkning og politikkutvikling. Collets foredrag har tittelen «The socionatural 18th century: Connecting climate and culture».

---

² Dominik Collets keynoteforedrag ble filmet. Opptak av foredraget: <https://doi.org/10.7557/5.5756>.

13.45–14.15 Spørsmålsrunde med en kort sesjon i mindre grupper (*breakout rooms*) først.

14.15–14.30 Pause

TORSDAG 14.30–16.15 Femte sesjon Ordstyrer: Andreas Klein

14.30–15.00 Anne Eriksen *Natur, naturen og Christen Prams undersøkelser av tangaskebrenning på nordvestlandet*

Vitenskapshistorikeren Lorraine Daston trekker et skille mellom lokale naturer, som er konkrete og spesifikke med sin egen fysiognomi, og Naturen, som styres allmenne og universelle lover. Bevisstheten om et slikt skille knytter hun til 1600-tallets nye vitenskap. Da Christen Pram i 1804 ble sendt av Commercekollegiet for å undersøke klagene som kom inn fra Norge, forsøkte han å bygge på et tilsvarende skille. Kunne det stemme at røyken fra tangaskebrenning på nordvestlandskysten førte til klimaendringer, misvekst og sviktende fiske? For å finne svar ville Pram undersøke stedene der askeproduksjonen foregikk, snakke med menneskene og sette seg inn i lokale forhold. I tillegg ville han utføre eksperimenter, gjøre observasjoner, og ikke felle noen dom før informasjonen var systematisk analysert. Det var ikke så lett, skulle det vise seg. Prams rapporter og kopibøker viser hvordan forsøkene på å produsere kunnskap om naturens lovmessigheter kontinuerlig ble forstyrret av lokale og spesifikke forhold: Storm, sjøsyke, sildestimer, sosiale forpliktelser og fattigfolk som var redde for utkommet. Innlegget vil diskutere hvordan Pram arbeidet med de ulike typene kunnskap han fikk tilgang til, hvordan han forsøkte å holde dem fra hverandre og hvordan han strevde med å produsere generell naturkunnskap for å forklare spesifikke og lokale naturforhold.

15.00–15.30 Finn Erhard Johannessen *Tangaskebrenning: Håndteringen av en mulig miljøtrussel for over to hundre år siden*

I annen halvdel av 1700-tallet ble brenning av tang og tare for å produsere tangaske en ny næringsgren langs kysten fra Jæren til Trøndelag. Tangasken ble brukt til å fremstille soda som ble brukt av de norske glassverkene, og også eksportert til England. Mange steder langs kysten steg det derfor opp en illeluktende hvit røyk fra tangbålene. Problemet var at fiskerne mente at den la seg som en hinne oppå sjøen og skremte fisken ved siden av at den gjorde det vanskelig å finne fiskemedene. Det strømmet på med klager, mest intenst på begynnelsen av 1800-tallet (da det var uår og tangrøyken også fikk skylden for at kornet ikke ble modent), og lokale embetsmenn fryktet opprør. Spørsmålene som reiser seg, er hvordan Kommersekollegiet i København håndterte situasjonen, og hvordan det gikk fram for å avgjøre om tangaskebrenningen hadde skadelige virkninger eller ikke. En løsning som ble brukt, var midlertidige forbud mot tangaskebrenning i enkelte områder, eller i enkelte årstider, eller at områdene ble delt. Dette ligner på hvordan striden om de nye fiskeredskaper som garn og line ble håndtert. For å avgjøre om røyken faktisk var skadelig ble vitenskapen trukket inn. Vitenskapsselskapet i København utførte omfattende forsøk som tydet på at røyken ikke var skadelig for fiske, men for vegetasjonen på land. For Kommersekollegiet var dermed problemet at vitenskapen ikke ga et klart handlingsråd, og kollegiet kom til å legge større vekt på uttalelser fra

konsuler i andre land med samme virksomheten og på observasjoner fra Norge og kom til slutt til at røyken ikke var skadelig.

15.30–15.45 Pause

15.45–16.15 Ellen Krefting *Havets orden i det gamle regimets Frankrike*

Colberts havordonnansse fra 1681 (*L'ordonnance de la marine*) var et gedigent forsøk på å samle «alle maritime saker» under en felles lov. Den skapte en orden som gjorde havet til ett, mangfoldig men enhetlig, stykke regjerlig og regulerbar natur, en ressurs. Jeg vil ta utgangspunkt i den delen av lovteksten som ordnet og regulerte havsøylens rikdommer, fra vrakrester, tang og tare, til skjell og fisk. Jeg vil vise hvordan denne delen av havordonnansen ga opphav til en rekke juridiske, økonomiske og epistemologiske konflikter i Frankrike på 1700-tallet, som var knyttet til spørsmål om havets ressurser er ubegrensede eller ikke, og om betydningene av menneskenes inngrep og utnyttelsene for havets naturlige orden eller «tilstand».

Fredag 05.02.2021

FREDAG 09.30–11.15 Sjette sesjon Ordstyrer: Fredrik Nilsen

09.30–10.00 Elisabeth Seip *Gerhard Schönings reiser og historien om norsk arkitektur*

Reise gjennom en Deel av Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 regnes som de av Gerhard Schönings vitenskapelige arbeider som har fått størst betydning i ettertid. Dette til tross for at bare reisen fra 1773 ble publisert mens han ennå levde, og da bare med et utvalg av tegningene. De øvrige kom som publikasjoner først mange år senere, den siste så sent som i 1942. I 1968 utga Fortidsminneforeningen en samling av hans tegninger som festskrift til professor Erling Gjone ved Arkitektavdelingen på NTH.

Erling Gjone (1898–1990) var en vidgjeten professor i arkitekturhistorie og en kulturminneverner. Valget av Schönings tegninger for å hedre ham, forteller ikke bare om Gjones betydning for kulturminnevernet, men like mye om Gerhard Schönings (1722–1780) betydning for kunnskap om og forståelsen av vår arkitekturhistorie.

Schönings tegninger viser for stor del kirker, mange har senere blitt endret eller er forsvunnet. Betydningen av registrering og publisering for vår kjennskap til arkitekturarven og hvilke bygninger som faktisk vernes, kan ikke overvurderes. Innlegget tar sikte på å belyse dette. Samtidig er det et ønske å kaste lys over hvorfor og hvordan 1700-tallsmannen Schønning valgte å beskrive historien gjennom å registrere fysiske objekter på strabasiøse reiser.

10.00–10.15 Pause

Samisk historie

10.15–10.45 Dikka Storm Reindrift i kystområdene fra Ofoten til Malangen ut fra situasjonen på midten av 1700-tallet: Kildemateriale, kategorier og lokalisering

Ved å rette fokus på reindrift og fast bosetning sett som dynamiske prosesser i sosialt og romlig perspektiv undersøkes over tid. Ved å ta utgangspunkt i utvalgte lokaliteter, kan disse prosesser drøftes.

I en studie av reindriften i Senja fogderi vil jeg ta utgangspunkt i et sammensatt kildemateriale og drøfte næringsliv, kategorisering og lokalisering av områder i halvdel av 1700-tallet. I denne perioden avsluttes den store nordiske krig (1700–1721), den pietistiske misjon blir igangsatt i Danmark-Norge og arbeidet med ferdigstilling av grenseforholdene mellom Danmark-Norge og Sverige ble igangsatt.

Kildematerialet som blant annet omfatter skattemateriale for Senja fogderi, rapporter og litteratur om etableringen av den pietistiske misjon i Sør-Troms, major Peter Schnitlers undersøkelser som var et forarbeid til forslag om hvor en grense mellom Danmark-Norge og Sverige skulle trekkes. Innkreving av skatt fra midten av 1600-tallet, ga statsmakten en systematisk oversikt over den reindriftsutøvende delen av befolkningen. Misjonen og dens omfattende etableringsprosess som foregikk i første del av 1700-tallet, kan sees som ledd i statsmaktens videre kartlegging av forholdene. Von Westens og misjonærenes oppsøking av den samiske befolkningen blant annet i de indre fjordområdene, og deres oppbygging av kunnskap om den samiske befolkningen og deres næringsliv, kultur og religiøse forhold, la forholdene til rette for at major Peter Schnitler kunne foreta sine undersøkelser.

Kategoriseringen av den samiske befolkningen som kan leses i de ulike kildene og særlig i forbindelse med grenseundersøkelsene, gir et bilde av en sammensatt befolkning som deles inn etter lokalisering og næring og som videre tilskriver nasjonstilhørighet. Den samiske befolkningen ble inndelt i fire kategorier: Bofaste samer som drev gårdsdrift og fiske, bygde- eller reindriftssamer som levde av en kombinasjon av reindrift og fiske og den tredje gruppen reineiere – fra innlandet på østsiden av Kjølen, og som betalte skatt kun til svenske myndigheter, mens de hver vår oppholdt seg i fjellområdene ved kysten der de hadde sommerbeite for sine reinflokker. Den fjerde gruppen, – reineiere betalte skatt til dansk-norske myndigheter, men flyttet om høsten reinflokkene til faste vinterbeiteområder på østsiden av Kjølen. Vitneavhørene og kartleggingen av område-bruken kan knyttes til myndighetenes ønske om fastsetting av en grense, i motsetning til reindriftsutøvernes ulike forståelser av hvordan deres bruksområder strakte seg – øst-vest og på tvers av vannskillet – Kjølen som ivaretok forståelsen av en grense. (375)

10.45–11.15 Mikkel Nils Sara Grenser i nord eller grenser på tvers

Når det er snakk om retninger skiller man i samisk språk mellom himmelretning (hálti) og landskapsretning (guovlu), der sistnevnte er det man som oftest viser til i hverdagspraksiser. Landskapsretning viser spesielt til reinens migrasjonsruter og landskapstyper som henger sammen innenfor disse. Samer som blir utspurt av grensekommisær Schnitler på 1740-tallet er uvillige til å antyde mulige grenser tvers over disse rutene, men angir velvillig egne fastsatte grenser som går på langs av disse. Dette er en anskuelse av land som ikke rimer med hvordan statsmaktene tenker seg riksgrensene fastsatt. De første hundre årene etter grensefastsettelsen fortsetter

siidaer uhindret å krysse den, men når den så blir stengt for overflytting i 1852 følger en periode med store konsekvenser for siidaer i det nordligste Norden. Gjennom andre halvdel skjer det en gradvis tilpasning med brudd på eller omgåelse av grensebestemmelsene, og bevegelser av folk ut av sine migrasjonsruter (flyttesystemer) eller ut av området. Ávjovárri-området i Finnmark brukes som utgangspunkt og eksempel på fastholdelse, endring og tilpasning av levemåte fra 1700-tallet og frem til nyere tid.

11.15–12.00 Lunsjpause

FREDAG 12.00–13.00 Syvende sesjon Ordstyrer: Beatrix Himmelmann

12.00–12.30 Karina Valnumsen Hansen *Det naturlige som estetisk ideal i Wolfgang Amadé Mozarts Singspiele*

Essayet beskriver med utgangspunkt i Mozarts *Singspiele* hvordan en «enkel» musikalsk stil med forbilde i naturen ble brukt til å representere selve symbolet på opplysningstiden: den sublime sola. I den forbindelse vil det enkle sublime bli presentert som analytisk kategori.

På 1700-tallet fant en estetisk vending mot naturen og det «naturlige» sted: Å etterligne naturen ble kunstens maksime. På operascenen kom bl.a. dette til uttrykk gjennom en «forenkling» av den musikalske satsteknikken. Den artifisielle og ornamenterte stilen fra barokk høvisk-representativ *opera seria* ble ansett som «unaturlig» og erstattet med en musikalsk stil som vektla balanse, symmetri og, ikke minst, sublim «enkelhet».

I Mozarts *Singspiele* benyttes motsetningen mellom det «naturlige» og det «unaturlige» svært bevisst i den musikalske og deklamatoriske interpretasjonen av karakterene. Som overordnet prinsipp gis figurer som representerer sosiokulturelle og politiske idealer i tråd med samtidens idealer en musikalsk stil som kan betraktes som «naturlig», dvs. den orienterer seg på en ny enkelhet fra Glucks reformideal. Figurer hvis sosiokulturelle og politiske idealer går *imot* samtidens konsensus gis derimot en anakronistisk musikalsk stil som hviler på den artifisielle «unaturlige» musikalske stilen fra barokk *opera seria*. Dikotomien det «naturlige»/«unaturlige» får derav det formål å artikulere moralske dyder og verdier til publikumet. Musikken i Mozarts *Singspiele* må slik tilskrives en politisk dimensjon.

12.30–13.00 Vigdis Berland Øystese *Kva song dei i kyrkja? Naturen i salmen; salmens natur*

Ved byrjinga av 1700-talet var «Kingos salmebok» (1699) brukt i norske, og danske, kyrkjer. Mot slutten av 1700-talet vart to andre salmebøker innførte: Guldbergs (1778) og Evangelisk-kristelig (1798). Desse tre var i bruk fram til Noreg fekk si første salmebok, Landstads salmebok (1870).

Naturen er i salmen skapt av Gud og innretta for å oppretthalda livet for menneska. Den heimlege naturen (som vi ser i t.d. Petter Dass sine salmar) er ikkje representert i dei eldste salmebøkene der det først og fremst er element frå bibelske landskap. Dette heng saman med salmens «natur» som formidlar av kyrkjelære og bibelord.

Naturen skal ikkje heidrast framfor skaparen. I den grad naturen er omtala, er det som lekk i tilbeding og lovprising.

Salmen er ein konservativ sjanger, bunden av kyrkjelege og songlyriske krav. Utover 1700-talet kjem det like vel ei ny naturkjensle til syne i somme salmar, t.d. hjå H.A. Brorson. Men det er først på 1800-talet den heimlege naturen får rommeleg plass i kyrkjesongen, i Danmark med t.d. Grundtvig, i Noreg med Landstad og Blix m.fl.

I innlegget vil eg presentera naturens plass i dei offisielle salmebøkene; f.o.f. i Kingos salmebok.

13.00–13.15 Pause

FREDAG 13.15–14.45 Generalforsamling

(Sakspapirer distribueres pr. epost til alle betalende medlemmer)